

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНО ДИФУЗНИХ ОДИНИЦЬ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті аналізуються лінгвістичні особливості політичного дискурсу, визначаються та інтерпретуються мовні одиниці з дифузною семантикою в політичному дискурсі.

In the article the linguistic peculiarities of political discourse are analysed, linguistic units with diffused semantics in political discourse are defined and interpreted.

Актуальність дослідження.

Останніми роками увага лінгвістів дедалі частіше зосереджується на теоретичних і прикладних проблемах дискурсу, починаючи від полеміки про визначення дискурсу та його компоненти, співвідношення вербального та позалінгвального в дискурсі, впливу дискурсу на свідомість, закінчуючи аналізом окремих різновидів дискурсу.

Метою нашого дослідження є встановлення лінгвістичних особливостей політичного дискурсу на основі визначення та інтерпретації мовних одиниць з дифузною семантикою. Об'єктом вивчення постав оригінальний текст промови В.Ющенко на спільному засіданні Палат Конгресу США (квітень 2005 р.) та його англійська версія.

На початку розглянемо поняття “дискурс”. Як термін лінгвістики слово “дискурс” уперше вжито З.Харрісом у 1952 році у статті, що була присвячена аналізу мови реклами. Відтоді термін „дискурс” став вельми поширеним у сучасному мовознавстві. Сьогодні сфера вживання терміна “дискурс” є настільки широкою (філософія, соціологія, логіка, семіотика, теорія комунікації, лінгвістика тощо; їхні окремі напрями – прагмалінгвістика, прагмастилістика, лінгвістична семантика, граматична стилістика, лінгвістика тексту, граматики тексту, а також міждисциплінарні науки – психолінгвістика, соціолінгвістика та ін.), що доводиться говорити про полісемію цієї термінологічної одиниці.

Однак дотепер у лінгвістиці не існує загальноприйнятого визначення дискурсу. У другій половині ХХ ст., коли виникла і почала розвиватися теорія дискурсу,

аналіз дискурсу асоціювався з лінгвістикою тексту. У вузькому сенсі поняття „дискурс” визначалося вченими як „текст”. Пізніше визначення дискурсу як терміна лінгвістики тексту вийшло за межі тексту або відрізка тексту і стало охоплювати перелік умов, у яких цей текст актуалізується. Згідно з визначенням класика критичного дискурсивного аналізу Т. ван Дейка дискурс є комунікативною дією, яка відбувається між тим, хто говорить, і тим, хто слухає в процесі комунікативної дії в певному часовому, просторовому та інших контекстах. Ця комунікативна дія може бути усною, письмовою, мати вербальні й невербальні складові. Відповідно, підхід до дослідження дискурсу поєднує аналіз лінгвістичних, когнітивних, соціальних та культурних аспектів тексту та мовлення в контексті [9, 193].

Дискурс – це складний соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного середовища, який, передусім, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конституючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має “видиму” – лінгвістичну (зв’язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та “невидиму” – позалінгвальну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який протягом розгортання дискурсу “будується” його репродуцентом (автором) та інтерпретується реципієнтом (слухачем, читачем тощо). Становлячи передовсім мовний потік, мову в її постійному русі, що вбирає в себе все розмаїття історичної епохи, індивідуальних і соціальних особливостей комунікантів та тієї комунікативної ситуації, в якій відбувається спілкування, дискурс виявляється відображенням національного менталітету й культури (національної, загальної та індивідуальної) в усіх її проявах [5].

Контекст дискурсів моделюється у формі фреймів (під якими розуміють типові ситуації) або сценаріїв (які описують розвиток цих типових ситуацій). Тому для розробки теорії дискурсу особливого значення набуває вивчення фреймів і сценаріїв, з одного боку, а з іншого, – звернення до ментальності, точніше, до ментальних процесів учасників комунікації. Якщо текст розуміти, переважно, як абстрактну, формальну конструкцію (текст – об’єднана смисловим зв’язком послідовність знакових одиниць; статична структура, модель, результат мовленнєвої діяльності, а не процес; „мовний матеріал”, позбавлений ознак

конкретної обстановки, в якій відповідні тексти створювались [8, 26]), то дискурс буде представлений різними видами її актуалізації, які розглядаються з точки зору ментальних процесів і в зв'язку з позалінгвальними чинниками [2]. Аналіз дискурсу слід розуміти як міждисциплінарну галузь знань, яку необхідно досліджувати описовим або експериментальним методами.

Отже, в останніх дискурсивних дослідженнях українських та російських філологів визначення дискурсу подаються з урахуванням позалінгвальних компонентів дискурсу. Найважливішими особливостями дискурсу слід вважати те, що дискурс є поєднанням лінгвального і позалінгвального в комунікації з усним спілкуванням як обов'язковим компонентом.

Сучасний лінгвістичний аналіз дискурсу передбачає вирішення питань про класифікацію, типи і різновиди дискурсу. Проблема диверсифікації дискурсу, його варіативності, і, відповідно, його класифікація становлять найважливіше теоретичне питання у дискурсивному аналізі.

Недостатньо досліджено дискурс і як елемент сучасного комунікативного середовища. І це – у час, коли дедалі інтенсивніше розвиваються нові інформаційні технології й більшого значення набувають дослідження лінгвокомунікативних можливостей ЗМІ, у тому числі періодичної преси, котра є потужним засобом поширення інформації та формування громадської думки. Той факт, що головною галуззю реалізації завдань і можливостей ЗМІ є саме соціально-політична сфера, дає всі підстави стверджувати, що найрепрезентабельнішим матеріалом для вивчення масовоінформаційного дискурсу виступає саме політичний його різновид. Цим, очевидно, й пояснюється посилене зростання уваги науковців до політичного дискурсу.

Політичний дискурс належить до різновидів дискурсу за сферами комунікації і має зони перетину з різновидами дискурсу за характером комунікації. Поєднуючи в собі риси аргументативного, риторичного (публічного) дискурсу, сучасний політичний дискурс, в основі якого лежить функція впливу на адресата з метою викликати довіру будь-якими засобами [6], є вираженням влади. Ініціатор впливу в політичному дискурсі – політичний лідер, співбесідник, політична партія, рух, – той, хто перший робить спробу впливу будь-яким із відомих (або невідомих) способів. Адресат впливу – електорат, виборці, народ, “противник”. У політичному

дискурсі вплив здійснюється через встановлення асоціативних зв'язків між адресантом і адресатом з використанням не лише різноманітних мовних засобів, а й певних мовленнєвих стратегій, тактик, прийомів.

Політичний дискурс – один із найбільш оцінно насичених різновидів сучасного масовоінформаційного дискурсу, в основі прагматико-семантичної організації якого лежать оцінні концепти. Як різновид оцінного, політичний дискурс відрізняється від інших видів дискурсу не тільки своїм специфічним лексично-граматичним, структурним, прагматичним наповненням, а й неодмінною семантичною актуалізацією оцінності.

Основний вектор цінностей в українському політичному дискурсі розташовується в секторах моральних і універсальних цінностей, наприклад:

A civil society has matured in Ukraine. Its citizens stand ready to guard their rights and freedoms.... But we all recognize the right of each and every individual to determine his or her fate. This recognition underlies our unity and our strength..... Ukraine wishes to guarantee security to its citizens, to live in peace and accord with all of its neighbors, whether in the East or in the West [1].

Політичний дискурс є інституціональним видом спілкування і визначається як смислове наповнення тексту, що відображає політичну ситуацію в соціумі [5]. Існуючи у межах ширшого – загальнокультурного дискурсу – політичний дискурс як різновид масовоінформаційного охоплює більшість тем, що стосуються різних сфер суспільного життя. Для усього жанрового розмаїття політичних текстів ЗМІ (за винятком інтерв'ю, якому властива аморфна тематична структура) характерне обмеження, як правило, однією провідною темою. Політичний дискурс заслуговує на особливу увагу, адже поняття харизматичного лідера обов'язково передбачає уміле використання мовних ресурсів: „харизматична особистість – завжди блискучі оратори, майстри яскравого слова і виразного жесту. Вони володіють безсумнівною здатністю підкорювати власній волі інших людей” [7].

У політичній комунікації комуніканти взаємодіють у площині рівноправного (гіпотетично) існування. Зміни ж їхньої поведінки відбуватимуться лише за умови глибинної відповідності внутрішнім настановам об'єктів комунікації. Важливою специфічною ознакою політичного дискурсу є те, що він створюється для носіїв певної культури. Дуже важко розуміти такі тексти представникам інших культур.

Саме тому Президент України В.Ющенко у своєму виступі на об'єднаному засіданні палат Конгресу США акцентує увагу на цінностях, близьких американській нації:

...on the wall of this great building there is a Latin phrase that means "Out of many one." This motto reminds the world about the American Revolution, the starting point of the modern world's history of liberty. ... . The United States, like no other country, has always built its policies on the promises of freedom instead of merely seeking to maintain a balance of power and interests. Since the times of President Wilson, this great idealism inspired Europeans, lending them strength and courage for historic changes" [1].

Загальна мета політичних текстів – привернути увагу, зацікавити, зробити своїм прихильником. Передумовою реалізації такого впливу на адресата вважається конкретність, образність та евфемістичність ключових слів-повідомлень. Наш аналіз засвідчує, що відсоток конкретики в політичному мовленні є мінімальним. Особливо це стосується непідготовленого мовлення, наприклад, інтерв'ю, виступ у прямому ефірі тощо. Проте навіть у підготовлених політичних текстах (виступ політичного лідера, програма партії і т. ін.) не завжди вдається уникнути процесу, коли найуживанішими виявляються слова з дифузною семантикою, наприклад, номіналізаційні елементи, негативний ефект яких пояснюється редукуванням процесуальної динаміки поняття через коригування її семантики до рівня статички [3], наприклад:

*...результатом чесних виборів став **прихід** на державні посади нової генерації політиків...; Наша мета – **утвердження** в Україні верховенства права ...; **Приєднання** до Євросоюзу ми розглядаємо як шанс...; ...потужний стимул для **досягнення** високих політичних, соціальних і економічних стандартів...; ... – це **подолання** поділів Європи, це нова потужність нашої цивілізації...; ...які вже пропонують актуальні теми для **розширення** діалогу...[1].*

Наскрізна семантична дифузність простежується й у вживанні інших груп слів з генералізованим референтним індексом, приміром, т.зв. універсальних квантифікаторів, використання яких веде до втрати об'єктної ідентифікації, невизначеності локально-темпоральних меж повідомлення й неактуальності особистісних аксіорепрезентацій у його смисловому континуумі, наприклад: „ ...*a profound and special meaning for all Ukrainians...; All citizens of Ukraine, whether they*

be Ukrainians, Russians, Jews or anybody else...; ...in securing peace and stability across the European continent...; ...took an oath before the whole world..." [1]. Такі твердження виявляються парадоксально обмеженими. Розширення їх до такого ступеня, щоб вони перекривали чи спростовували всі можливості, робить винятки важко виявлюваними [5, 131], що надає тексту штучної *статики* і догматизму, які навряд чи будуть позитивно сприйматись. Хоча варто зазначити, що в аналізованому нами тексті універсальних квантифікаторів нами виявлено надзвичайно мало.

Вживання неспецифічної лексики, що є виявом прагнення створити позитивний ефект за його практично повної відсутності, є також прикладом семантичної дифузності. Іноді "відсутність присутності" конкретики в тексті зумовлена вимогами політичної коректності, бажанням уникнути конфліктної ситуації. Водночас, надмірне вживання таких одиниць асоціюється з повною відсутністю якоїсь визначеності. Неспецифічними, тобто такими, що характеризуються відсутністю активного суб'єкта речення чи необхідністю дистрибутивної конкретизації загальної семантики його складників, уважаються вербальні елементи, що дуже часто зустрічаються в політичному дискурсі [3]. Розглянемо приклад:

It is here that the rights of enslaved nations were advocated. ... There are many possibilities in many different areas; в Україні завжди пам'ятимуть його відданість справі свободи України; Їх чесність і прозорість будуть забезпечені... [1].

Варто зазначити, що в оригінальному виступі В.Ющенка українською мовою елементів з неконкретним значенням та пасивних конструкцій удвічі менше, ніж у перекладі цього виступу англійською мовою.

Примітним є той факт, що у тексті кількість слів із заперечними частками надзвичайно мала (*... clear and unambiguous..., ... not only with friends..., not a single act of violence..., ...The new power will not permit any administrative pressure upon next year's parliamentary elections...*) [1]. Це пояснюється тим, що людська підсвідомість не оперує запереченнями, не звертає на них уваги, що, в свою чергу, зумовлює їх несприйняття свідомістю людини і провокує стан напруженості. Фрази із заперечними частками обробляються свідомістю із зворотним ефектом, тобто, спочатку сприймається вислів, наприклад, "*...the new power will permit administrative*

pressure...”, і лише після цього свідомість отримує заперечну команду. В.Ющенко уникає подібних виразів, адже їх позитивний ефект після подібної обробки практично нівелюється.

Характерною особливістю політичних дискурсів є надмір запозичень, сприйняття яких, як правило, має негативне забарвлення, а неможливість семантичної ідентифікації призводить до інформаційної редукції та психологічного відсторонення адресата. Проаналізувавши вищезгаданий виступ В.Ющенко, нами було зафіксовано значну кількість запозичень (*форум, генерація, медіа-простір, іннівація, інтеграція та ін.*), проте не виявлено вживання розмовно-побутових елементів, паралельне використання яких з термінологічними запозиченнями є стилістичною амбівалентністю, характерною для українських політичних дискурсів.

Крім вищенаведених лінгвістичних характеристик політичних дискурсів, які виявилися притаманними політичному мовленню В.Ющенко, а саме: використання слів з дифузною семантикою; надмірне вживання запозичень, особливо з англійської мови; змістова невизначеність, неоднозначність, спричинена як семантичними, так і прагматичними чинниками, а також певною мірою зсув у спеціалізації термінів, варто вказати, що мовленню також властиве постійне й динамічне оновлення політичного словника, яскрава метафоризація та контрастність.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс// Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 136-137.
2. Дейк Т.А., ван, Кинч В. Стратегии понимания связного текста// Новое в зарубежной лингвистике. – 1988. – Вып. XXIII. – М.: Прогресс. – 315 с.
3. Ковалевська Т.Ю. Психолінгвістичні особливості політичного дискурсу// Вісник ХНУ. – 2001. – Вып. 33. Філологічні аспекти дослідження дискурсу. – С. 237 – 242.
4. О’Коннор Дж., Сеймор Дж. Введение в НЛП. – Челябинск, 1997.
5. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальний компонент сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масово-

інформаційного дискурсу): Автореф. дис. ...на здобуття наукового ступеня докт. філол. наук. – Київ, 2003.

6. Синельникова Л.Н. Сучасний „чорний піар” як маніпулятивний дискурс// Динамізм соціальних процесів у пострадянському суспільстві. – Луганськ-Женева, 2000.
7. Сосланд А. Харизма сучасного політика і як її створювати. Document HTML. – <http://www.polit.ru>
8. Щерба Л.В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании// Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1947. – С. 24-39.
9. Dijk, T., van. Ideology: A Multidisciplinary Approach. – London, 1998.

Джерело ілюстративного матеріалу

1. Виступ Президента України на об'єднаному засіданні палат Конгресу США 6 квітня 2005//”Прес-служба Президента України Віктора Ющенка”. Document HTML. – <http://www.yushchenko.com.ua>